

EUSEBIUS VAN CAESAREA:

ZIJN VERTAALDE KERK-GESCHIEDENIS IN DUPLO

• Gerard Kramer

In 2000 verscheen bij Uitgeverij Boekencentrum in Zoetermeer een Nederlandse vertaling van Eusebius van Caesarea's rond 324 voltooide, in het Grieks geschreven werk, getiteld *Kerkgeschiedenis*. Deze vertaling, voorzien van een inleiding en aantekeningen, was het werk van dr. Chris Fahner, een beminnelijk en deskundig man die ik goed gekend en zeer gewaardeerd heb. Hij was een veelzijdig en begaafd geleerde, en vooral een trouwe broeder in Christus, die in 2003 op 58-jarige leeftijd is overleden.

Toen Fahnert's vertaling van Eusebius' *Kerkgeschiedenis* in 2000 verscheen, was er ruim vijftig jaar verstreken sinds een Nederlandse vertaling van dit werk het licht had gezien. Fahner wilde een meer eigentijdse vertaling geven, voor mensen die aan een heel andere stijl gewend zijn. Recent is Fahnert's vertaling opnieuw uitgegeven, in 2022, door KokBoekencentrum Uitgevers¹. In deze heruitgave zijn enkele wijzigingen aangebracht. Zo is de door Chris Fahner geschreven Inleiding vervangen door een Inleiding van de hand van dr. Henk Bakker. Van de oorspronkelijke

¹ KokBoekencentrum Uitgevers is de rechtsopvolger van de nu samengevoegde uitgeverijen Kok en Boekencentrum.

Inleiding van Chris Fahner is alleen het gedeelte dat specifiek over de vertaling van de *Kerkgeschiedenis* gaat, blijven staan. Daarin legt Fahner uit waarom en hoe hij Eusebius' lange zinnen in de vertaling heeft verkort. Ook vermeldt hij daarin dat hij ervoor gekozen heeft de Bijbelcitaten in Eusebius' werk weer te geven in de klassieke Statenvertaling, inclusief de spelling 'Heere'. Verder deelt Fahner mee dat hij Eusebius' citaten uit het historische werk van Flavius Josephus welbewust weergeeft in een archaische vertaling uit 1722! Ik vermoed dat de moderne lezer uit het jaar 2000, voor wie Fahner het werk van Eusebius eigentijds wilde vertalen, hier toch af en toe even heeft moeten slikken!

In de heruitgave van Fahnners vertaling heeft de uitgever de Bijbelcitaten uit de Statenvertaling vervangen door citaten uit de Herziene Statenvertaling. Een begrijpelijke keus, waartegen Fahner, denk ik, geen bezwaar zou hebben gehad: hij was namelijk één van de initiatiefnemers van de herziening van de Statenvertaling. Dankzij hem ben ook ikzelf bij dat project betrokken geraakt. Verder is besloten 'Heere' in de heruitgave te schrijven als 'Heer'. Dat ligt misschien bij sommige lezers iets gevoeliger. Merkwaardig genoeg heeft de uitgever de citaten van Flavius Josephus laten staan in de weergave die Fahner koos, dus in het Nederlands van 1722. Dat is m.i. een gemiste kans, en het was ook nergens voor nodig: er is inmiddels namelijk tussen 1992 en 2002 een uitstekende meerdelige geannoteerde Nederlandse vertaling van Flavius Josephus' werken verschenen, van de hand van F.J.A.M. Meijer en M.A. Wes - beiden oudhistorici en ervaren vertalers.

De inleiding van Fahner (2000)

Fahner geeft een uitvoerige, heldere inleiding over het leven, de werken en de theologie van Eusebius van Caesarea, inclusief een relaas over het concilie van Nicea en de daarmee verbonden christologische strijd. Ook de invloed van Eusebius' kerkhistorische arbeid op mensen kort en ver na hem, inclusief enige kritische noten over de goedgelovigheid van Eusebius, wordt duidelijk en overzichtelijk beschreven.

Interessant is de manier waarop Fahner de moderne lezer een indruk probeert te geven van de lange en ingewikkelde zinnen van Eusebius' Griekse tekst, en de noodzaak onderstreept voor de vertaler om deze in kortere zinnen op te knippen. Fahner wijst erop dat de eerste zin van boek 1 maar liefst 166 woorden bevat; we moeten door 153 woorden heen ploegen om het eerste en enige hoofdword te vinden! Ter vergelijking schrijft Fahner het volgende: 'de verzen 1-4 uit Lukas 1, die sommigen ook al ingewikkeld vinden, bevatten 42

woorden, met het hoofdword op positie 24'. Fahner sluit zijn inleiding af met een literatuurlijst van 32 boeken, waarin, opmerkelijk genoeg, G.J.M. Bartelink als Baarlink wordt aangeduid (ook als in de tekst uit dit werk wordt geciteerd), en de toonaangevende Grieks-Engelse editie van Eusebius' Kerkgeschiedenis in twee delen van de hand van Kirsopp Lake en Oulton (Loeb Classical Library, 1926/1932; ik bezit de herdruk uit 1975/1973) ontbreekt.

De inleiding van Bakker (2022)

Bakker houdt in zijn nieuw geschreven inleiding vrijwel exact dezelfde indeling aan als Fahner. Bakker namelijk behandelt eveneens het leven, de werken, de theologie en de invloed van Eusebius. Toch schrijft hij een geheel nieuwe tekst. Daarna wisselt hij de gedeelten 'De Kerkgeschiedenis' en 'Historische omgeving' om. Juist in dit laatste gedeelte is Bakker aanmerkelijk uitvoeriger dan Fahner, alleen al doordat Bakker chronologisch een aantal relevante Romeinse keizers behandelt. Omgekeerd geeft Fahner slechts een lijst met jaartallen van alle door Eusebius genoemde keizers. Bakker sluit af met een geactualiseerde literatuurlijst van 26 titels, niet alleen van boeken maar ook van enkele relevante wetenschappelijke artikelen.

Is de inleiding van Bakker (2022) beter?

De vraag is natuurlijk of de inleiding van Bakker beter is dan die van Fahner. Op sommige punten wel, maar op andere niet echt. Ik kan me wel voorstellen dat Bakker, mede op basis van recentere en meer specialistische literatuur, een geheel nieuwe inleiding heeft willen schrijven, vooral omdat de oorspronkelijke uitgave van Fahner niet meer leverbaar is. Zeker door het gedegen historische overzicht vergroot Bakker de bruikbaarheid van de op zichzelf zeer leesbare vertaling van de hand van Fahner. Het leeuwendeel van dit boek bevat echter nog steeds Fahnners vertaling van Eusebius' belangrijke en informatieve overzicht van de vroege kerkgeschiedenis - deze vertaling is een prestatie van formaat, die m.i. terecht is herdrukt.

N.a.v. *Eusebius' Kerkgeschiedenis*, vertaald, bewerkt en van aantekeningen voorzien door dr. Chr. Fahner, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer 2000, ISBN 90 239 0697 0; alleen antiquarisch verkrijgbaar; en *Eusebius van Caesarea, Kerkgeschiedenis*, vertaald door Chris Fahner en ingeleid door Henk Bakker, KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht, 2022, ISBN 978 90 435 38169, €34,99.